

Ζήσης Κοτιώνης

Ο ΑΝΑΞΙΜΑΝΔΡΟΣ ΣΤΗ ΦΟΥΚΟΥΣΙΜΑ

Γενεαλογίες της τεχνικής

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

©

Copyright Ζήσης Κοτιώνης – Εκδόσεις Καστανιώτη Α.Ε., Αθήνα 2018

Έτος 1ης έκδοσης: 2018

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με το ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ Α.Ε.

ΓΡΑΦΕΙΑ: Θεμιστοκλέους 104, 106 81 Αθήνα

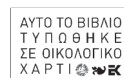
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ: Ζαλόγγου 11, 106 78 Αθήνα

☎ 210-330.12.08 – 210-330.13.27 FAX: 210-384.24.31

e-mail: info@kastaniotis.com

www.kastaniotis.com

ISBN 978-960-03-6275-6

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

II	ΠΡΟΛΟΓΟΣ
I7	ΕΙΣΑΓΩΓΗ
20	ΠΩΣ ΝΑ (ΜΗ) ΔΙΑΒΑΣΟΥΜΕ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΚΡΑΤΙΚΩΝ: Η ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΑΜΝΗΣΙΑΣ
26	ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ-ΚΑΤΑΚΛΙΣΗ-ΑΝΑΓΝΩΣΗ-ΑΝΑΚΛΗΣΗ- ΕΥΡΕΣΗ-ΥΠΝΟΣ
42	ΕΙΚΑΣΙΕΣ ΠΕΡΙ ΟΜΙΛΟΥΝΤΟΣ ΕΔΑΦΟΥΣ
54	ΕΠΙΣΥΝΑΨΕΙΣ ΠΡΟΣΩΚΡΑΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΣΤΟ ΕΡΕΙΠΙΟ ΤΟΥ ΠΥΡΗΝΙΚΟΥ ΣΤΑΘΜΟΥ ΤΗΣ ΤΕΡΚΟ ΣΤΗ ΦΟΥΚΟΥΣΙΜΑ
66	ΑΜΝΗΜΩΝ ΣΤΟ ΛΑΤΟΜΕΙΟ
76	ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΕΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ
II2	ΑΝ-ΑΡΧΕΙΟ ΠΡΟΣΩΡΙΝΩΝ ΔΙΑΜΟΝΩΝ ΟΠΟΥΔΗΠΟΤΕ
I24	ΤΟΠΟΠΡΑΞΙΕΣ: ΕΔΑΦΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΤΕΛΕΣΤΙΚΟΤΗΤΑ (ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ)

Ιδού η διαπίστωση που πλανάται στις σελίδες αυτού του βιβλίου για τη σχέση ανάμεσα στην αρχιτεκτονική του κόσμου και την τεχνική: Στις απαρχές του τεχνικού πολιτισμού, ήδη κάνει την εμφάνισή της η ανθρωπόκαινος εποχή. Η σύγχρονη ιδέα ότι η ανθρώπινη δραστηριότητα επηρεάζει και διαμορφώνει τη γεωλογική συγκρότηση και την εξέλιξη της Γης, η ιδέα μάλιστα ότι η ίδια η Γη γίνεται προϊόν της ανθρώπινης κατασκευαστικής επινοητικότητας, ενυπάρχει ήδη στην αρχαία θεώρηση του κόσμου από τις προσωκρατικές κοσμολογίες. Πιο απτά, στα θραύσματα των κοσμολογιών του Αναξίμανδρου ανευρίσκεται η ιδέα του κόσμου ως τεχνικού κατασκευάσματος, όπως είναι ένας μεταλλευτικός κλίβανος ή μια κυλινδρική κολόνα. Ο νεωτερικός διχασμός ανάμεσα στη φύση και στον πολιτισμό παρουσιάζεται ως σταδιακή υποκατάσταση της κυρίαρχης μέχρι τότε φυσικής δομής του κόσμου από μια τεχνική δομή που αναπτύσσεται εν προόδω και επιβάλλεται ανταγωνιστικά στη «φυσική συνθήκη».

Η ιδέα όμως ότι ο κόσμος μάς παραδίδεται ήδη εξαρχής κατασκευασμένος από τη διάνοια της τεχνικής, διατυπωμένη στην αναξιμάνδρεια κοσμολογία ως θεωρητική υπόθεση, ως εικασία, πώς συναντάται στη σύγχρονη εποχή, όπου ο φλοιός της Γης και η ατμόσφαιρα φαίνονται να είναι περισσότερο παράγωγα της ανθρώπινης δραστηριότητας παρά ίχνη της «φυσικής συνθήκης»; Εδώ, επιλέγεται μια καλλιτεχνική πρακτική περιδιάβασης της γεωλογίας, πατώντας με αβέβαια βήματα στο σταθερό έδαφος όπου επικάθονται σε στρώματα η ανθρώπινη δραστηριότητα και τα ίχνη της αδιαλείπτως, επί χιλιετίες. Αυτή η καλλιτεχνική πρακτική της περιδιάβασης του εδάφους της ανθρωποκαίνου εποχής και η περισυλλογή των τυχαίων ευρημάτων της είναι ένα είδος αρχαιολογίας της ανθρωποκαίνου μέχρι τις βαθύτατες απαρχές της τεχνικής. Τα ευρήματα αυτής της αρχαιολογίας δεν έχουν να αποδείξουν κάτι επιστημονικά αφού το προς απόδειξη είναι ήδη διατυπωμένο στα διασωθέντα αποσπάσματα των Προσωκρατικών. Πρόκειται για μια διαδικασία σωματικής εμπλοκής στη διυστορική εμπειρία του εδάφους, η οποία επιβεβαιώνει αρχαίες γραπτές υποθέσεις. Η ανάφανση των υλικών τεκμηρίων, των σκουπιδιών της τεχνικής στην επιφάνεια εργασίας του εδάφους οπουδήποτε, παράγει μια άλλη αρχαιολογία από εκείνη που βασίζεται σε εδαφικούς εντοπισμούς και σε βαθιές ανατιμήσεις της στρωματογραφίας τους.

Τα τυχαία ευρήματα της επιφανειακής αρχαιολογίας του διαβάτη, σε μια ανακτασκειαστική και αναστοχαστική εργασία, δεν αφήνονται στην τυχαιότητά τους. Η επιμονή σε συσχετίσεις μεταξύ των ευρημάτων του επιφανειακού αρχείου οδηγεί στον ορισμό κατηγοριών. Τις ονομάζουμε «γενεαλογίες της τεχνικής». Η βασική πρόθεση στη συγκρότηση οποιουδήποτε αρχείου είναι η νοηματοδότηση κάθε στοιχείου που το συναπαρτίζει με άλλα στοιχεία, με άλλα ευρήματα. Το αρχειακό apparatus εγκαθίσταται ως γενεαλογικός κανών που δίνει εκ νέου νόημα στα επιμέρους ευρήματα.

Στην εργασία του *Αναξίμανδρου στη Φουκουσίμα* η πρακτική των περιπλανήσεων, των εναποθέσεων και της γενεαλόγησης των ευρημάτων λαμβάνει μια μη αναμενόμενη τροπή: Η επιτόπια περιπλάνηση γίνεται κάποτε ταξίδι στην οικουμενική γεωγραφία και ταξίδι μέχρι τη σύγχρονη ιστορία. Ο περιπλανώμενος ερευνητής μεταφέρεται από τα παράλια της νοτιοανατολικής Μεσογείου στα παράλια της βορειοανατολικής Ιαπωνίας. Το γεωγραφικό και ιστορικό άλμα, αυτή η μεταφορά, αποκτά τη μορφή συγκριτικού και αποδεικτικού λόγου: Μια πρόχειρη τυπολογική ανάλυση των δομικών στοιχείων ενός πυρηνικού αντιδραστήρα από το εργοστάσιο της TEPCO στη Φουκουσίμα μάς επιτρέπει να αναγάγουμε τα μέρη που συναπαρτίζουν την κατασκευή του σε μέρη του αρχείου των ανακαλούμενων ευρημάτων, οπουδήποτε στο κατοικημένο έδαφος. Η αρχιτεκτονική ενός μηχανισμού πυρηνικής σχάσης, ενός αντιδραστήρα, σχεδιάζεται με ένα μενού αρθρωμένων μερών, που είναι ταυτόχρονα εξαρτήματα του εδάφους και ερείπια της τεχνικής. Κάθε ταξίδι περισυλλογής επάνω στο αρχαιολογικό έδαφος της Ελλάδας έως το ταξίδι στις ακτές της Ιαπωνίας είναι ταξίδι στη γενεαλογία της τεχνικής. Η γενεαλογία αυτή δεν έχει κανέναν εγγενή προορισμό σωτηριολογικής ή καταστροφολογικής φύσεως. Το ατύχημα και η καταστροφή είναι μέρος της διαδικασίας, όπου η φύση είναι ταυτόχρονα παρούσα τόσο στην καρδιά του αντιδραστήρα, όσο και εκεί έξω, στη βαθιά θάλασσα και την κίνηση των τεκτονικών πλακών. Ο φόβος της καθολικής καταστροφής είναι μέρος ενός παιγνίου κατασκευασμένης τυχαιότητας. Πώς μπορούμε να αναρωτηθούμε για την τεχνική πέραν των εκδοχών της σωτηρίας και της καθολικής καταστροφής; Πώς μπορούμε να διαχειριστούμε αυτή την υπαρξιακή αβεβαιότητα;

Ο όρος των «φυσικοπολιτισμών», που εισήγαγε η Ντόνα Χάραγουεϊ (Donna Haraway), αποκόπτεται από τα αρχικά του συμφραζόμενα και γίνεται προνομιακός για την περιγραφή αυτής της περιοχής αβεβαιότητας. Η συνέργεια του πυρηνικού αντιδραστήρα με την κίνηση των τεκτονικών

πλακών είναι ένα υπό διερώτησιν πεπρωμένο των «φυσικοπολιτισμών». Από θρησκευολογική άποψη, τόσο οι ευτοπικές ενορμήσεις της τεχνολογίας, όσο και οι δυστοπικές επικρίσεις της οικολογίας, θέλουν από κοινού και εξ αντιθέτου να προδιαγράψουν ένα πεπρωμένο. Αντιστεκόμαστε στα θέληγτρα από τη βεβαιότητα οιοιδήποτε πεπρωμένου, ευτοπικού ή δυστοπικού, διερωτώμενοι για τους «φυσικοπολιτισμούς».

Κουρασμένοι από τον κάματο της μέρας και τις αβέβαιες διακυμάνσεις του ταξιδιού κατακλινόμεθα. Στην κατάσταση limbo, προ ύπνου, οι εικόνες της μέρας μας κατακλύζουν ανάκατα, πριν κλείσουν τα μάτια και οι εικόνες πάρουν τη θέση του ονείρου. Αλλά και στην κατάσταση της εγέρσεως, λίγο μετά το ξύπνημα, οι εικόνες ανασυντάσσονται φτιάχνοντας σχέδια για την επόμενη μέρα. Επαναδιαπραγματευόμενοι τη σουρεαλιστική μεθοδολογία της παραγωγικής κατακλίσεως και της εργασίας του ύπνου, αντικαθιστούμε την έρευνα επάνω στο ψυχικό βάθος με την έρευνα επάνω στα κρυπτικά μηνύματα του γεωλογικού βάθους. Ο έξω κόσμος της συνείδησης γίνεται ο βαθύς ωκεανός και ο μέσα κόσμος της ψυχής, το ασυνείδητο, γίνεται η καρδιά του πυρηνικού αντιδραστήρα. Αυτή η τοπολογία της «εξ/εσωτερικότητας» γίνεται το τοπολογικό πεδίο του *Αναξιμανδρου στη Φουκουσίμα*. Στα βήματα του Ζακ Λακάν (Jacques Lacan), στον ψυχικό κόσμο, όσο πιο έξω πας, τόσο πιο μέσα βρίσκεσαι· όσο πιο μέσα πας, τόσο πιο έξω βρίσκεσαι. Εντός της παραπάνω τοπολογίας αντιλαμβανόμαστε το νεύμα του Αναξιμανδρου: Σκάβοντας τη γεωλογία του αρχαίου εδάφους, σκοντάφτουμε σε ένα ασυνείδητο και σε μια γλώσσα που είναι το σκοτεινό ασυνείδητο και η ακατάληπτη γλώσσα όχι ενός φυσικού «σώματος», αλλά μιας ανθρώπινης κατασκευής.

Το παρόν βιβλίο αποτυπώνει την έρευνα και την καλλιτεχνική εργασία δύο χρόνων περιδιάβασης, ανοιχτών αναγνώσεων και γραφής, συλλογής και περισυλλογής, κατακλίσεων και ανασύνταξης ευρημάτων σε αρχειακές γενεαλογίες. Η έρευνα φάνηκε να κλείνει έναν κύκλο όταν αποκαταστάθηκε η φευγαλέα συνάρτηση των ευρημάτων σε μια άρτια, αρχαία κατασκευή, όπως είναι ένας σύγχρονος πυρηνικός σταθμός. Είναι αρχαίος διότι εμφανίζεται μέσα στη μακρά γενεαλογία των κλιβάνων, όπου, αντί να καταναλώνει, παράγει ενέργεια. Ο λόγος των κειμένων –συχνά με τη μορφή επιτόπιων ημερολογιακών σημειώσεων– συγκροτεί το επιχείρημα σταδιακά, χωρίς εκ των προτέρων να το γνωρίζει. Στα κείμενα αποτυπώνεται ένα σχέδιο καλλιτεχνικό, αρχιτεκτονικό και προεπιστημονικό, καθώς αυτό συγκροτείται βήμα βήμα. Ως εκ τούτου, παρουσιάζονται επαναλήψεις, πωγωνίσματα, αντιφατικές διαπιστώσεις και ενοχλητικές εμμονές, σαν να πρέπει αυτός ο ίδιος ο γράφων να πιστέψει τον αστάθμητο εαυτό του. Θεωρώ αυτό τον κύκλο

εργασίας ως προσπάθεια συμβολής και στη θεωρία της αρχιτεκτονικής. Οι διεργασίες της αποτύπωσης και της καταγραφής, η συγκρότηση κατηγοριών των ευρημάτων και η μεθοδική, συνθετική ανασυγκρότηση του χαμένου αντικειμένου βάσει γενεαλογιών ή τυπολογιών είναι όλα βιωμένες πρακτικές του κλασικισμού και, πιο γενικά, της ουμανιστικής παράδοσης της δυτικής αρχιτεκτονικής. Μόνο που εδώ η γενεαλογία είναι διευρυμένη, καθώς το κτήριο δεν είναι το μοναδικό αντικείμενο της ιστορίας της αρχιτεκτονικής. Κάθε ίχνος «φυσικοπολιτισμού», όπως η κοσμική κολόνα του Αναξίμανδρου, ο τυπικός πυρηνικός αντιδραστήρας της Φουκουσίμα και ένα σκουριασμένο εργαλείο πεταμένο στο χώμα, είναι αντικείμενα μιας διευρυμένης γεωλογίας.

ΟΦΕΙΛΕΣ

Η εργώδης προσπάθεια για το project του *Αναξίμανδρου στη Φουκουσίμα* συμπεριέλαβε προγραμματικά φοιτητές και φοιτήτριες του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, σε μια διαδικασία όπου ο «έμπειρος» και ο «πρωτόπειρος» εναλλάσσονται συχνά ο ένας στη θέση του άλλου. Οι συμμετέχουσες και οι συμμετέχοντες εμφανίζονται στις σελίδες που έπονται. Το σχέδιο του project, συναφθέν εν προόδω, περιλαμβάνει αγαπημένα πρόσωπα. Ο αναστοχασμός επάνω στα αντικαθερφετίσματα της κριτικής σκέψης του Γιώργου Τζιρτζιλάκη και η εμπιστοσύνη στη λογική του οπτικού δοκιμίου, όπως το έχει συλλάβει ο ίδιος και όπως δεξιοτεχνικά το χειρίζεται και το προάγει ο Γιώργος Ρυμενίδης, έχουν σταθεροποιήσει το εγχείρημα στην παρούσα μορφή του. Χωρίς την έμπνευση και την επιμονή του Γιώργου Τζιρτζιλάκη, το βιβλίο αυτό θα ήταν ακόμα υλικά θραύσματα, σημειώσεις και σχέδια στο χαρτί, σκόρπια αρχεία στον υπολογιστή. Ο απόηχος της στοχαστικής εποπτείας του Γιώργου Ξηροπαΐδη, η αισθητική νοημοσύνη της Εύας Μανιδάκη και η δημιουργική συμβολή του συνεργάτη στο project Γιάννη Ισιδώρου συμπληρώνουν ένα παζλ εναποθέσεων επάνω στο έργο.

Θέλω να ευχαριστήσω εκ βάθους καρδιάς το Μουσείο Μπενάκη, την Ειρήνη Γερουλάνου, από τη μια, και την Πολύνα Κοσμαδάκη, από την άλλη, για τη δυνατότητα και τον τρόπο που μας έδωσαν να αρθρώσουμε και να επικοινωνήσουμε το εγχείρημα, μέσα στο εμπνευσμένο μουσειακό apparatus της οδού Πειραιώς. Τέλος, το project του *Αναξίμανδρου στη Φουκουσίμα* έγινε βιβλίο σε δύσκολους καιρούς με την ευμενή θέληση του Θανάση Καστανιώτη και την επιμέλεια του Θόδωρου Στεφανόπουλου.

Έχω την αίσθηση ότι το βιβλίο απευθύνεται περισσότερο σε εκείνες

και εκείνους που είναι έτοιμες και έτοιμοι να αδράξουν μέσα από την «τοποστιγμή» το γενικό, διακινδυνεύοντας, χωρίς να παραδίδονται στις αντιστάσεις της σχολαστικής ακρίβειας, της πειθαρχίας σε κοινότοπες παραδοχές και της «ορθότητας». Να το αδράξουν μέσα στον ορίζοντα μιας συνήθως βαρετής αλλά καμιά φορά συναρπαστικής διεθνούς συζήτησης για τη Γαία και το μέλλον του παρόντος της.